

*А.Й. Буковинський*Філософський антропологічний інститут філософської освіти і науки НПУ
ім. М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

ПІДМІНЕНІ ЦІННОСТІ

У статті глибокому соціально-психологічному аналізу піддаються шкідливі наслідки впливу «псевдоцінностей» на життя сучасної людини: жага грошей, влади, кар'єризм та глобальна внутрішня самотність особистості. Також ґрунтовно досліджуються найактуальніші проблеми сучасної історичної епохи: інтеграція європейських цінностей; деструктивні внутрішні стани людини – стрес, депресія; руйнація сімейних цінностей.

Постановка проблеми. Сьогодні, у ХХІ столітті, варіативність ієрархії цінностей українців стала настільки значною, що до цього в історії такого ще ніколи не спостерігалось. Що це? Виразна ознака демократії, за якої людина є вільною і відповідно має право жити як захоче, сповідувати будь-яку систему цінностей? Чи є ця тенденція позитивною? Об'єктивну відповідь можна знайти, відповідаючи на запитання, як цінності впливають на життя людини. Людина може стати героєм, великим моральним авторитетом, а може нікчемно закінчити своє життя. Безпосередній вплив на кожен результат мають життєві цінності. Вони незмінні стосовно плину часу. Є правда, яка називається істиною. Є мораль, яка називається духовною. Який дух людини, така її мораль.

Жодне попереднє покоління не було настільки самовпевненим, як сьогоднішнє, вважаючи, що норми поведінки, норми моралі себе дискредитували. Те, що віками вважалося хорошим, сьогодні споганюється, а те, що вважалося недостойним, – вивищується. Колись надзвичайною подією була одинока мама. А сьогодні теза: «Я собі народжу дитину і не потрібно мені чоловіка», – є нормою. Сьогодні часто мама втікає від відповідальності стосовно своїх дітей, делегуючи їхню опіку і виховання іншим людям. Мама і батько часто зраджують одне одного, а потім нарікають, що їхній найкращий доньці чи найкращому сину трапився негідник чи негідниця: «Ми ж так гарно виховували своїх дітей!». Навіть стосунки розглядаються у категоріях модних і немодних.

А скільки людей захоплюється різними окультними практиками, не задумуючись, що або хто за тим всім стоїть?

Хтось із відомих осіб щось скаже чи покаже – і велика кількість людей вже хоче це наслідувати. Думки експертів є суперечливими щодо однієї і тієї самої теми. Навіть думки і вчення окремо взятого фахівця можуть бути діаметрально протилежними. Наприклад, всесвітньовідомий американський вчений, дитячий лікар і педагог Бенджамін Спок все життя говорив про вседозволеність стосовно виховання дітей, а в кінці життя сказав: «Я помилявся».

Аналіз досліджень і публікацій. «Історично система моральних цінностей змінюється, проте завдяки закону наступності поколінь ядро морального досвіду людства зберігається. Це знаходить свій прояв у функціонуванні елементарних норм і правил людського співжиття (повага до результатів праці, взаємодопомога, шанобливе ставлення до старших, піклування про дітей, утвердження гідності людини тощо)» [1, с. 20]. Натомість частину людей можуть змінювати або формувати обставини, в яких вони живуть. Тоді такій людині здається, що потрібно чинити відповідно до обставин. Але ким є людина – співтворцем чи заручником обставин? Очевидно, не повинно підлягати сумніву, що людина саме співтворець обставин! Ще Демокрит проголошував: «Мудра людина є мірилом усього, що існує» [2, с. 85]. Для того щоб бути такою особою, необхідно мати

належну формацію. Інституція сім'ї є тим унікальним і універсальним місцем, в якому повинні формуватися цінності й особистість у цілому. Все хороше: життєві погляди, поведінка тощо – повинно народжуватися і виходити саме з сім'ї. Сім'я для дитини має бути взірцем стосунків і ставлення до людей та суспільства, в якому вона живе. Уперше ціннісну проблематику у філософському вимірі піднімає Сократ. З позиції моральної свідомості людина може бути кращою, і тому для неї важливо пізнавати те, що підноситься над нею, – моральний закон. Платон головними ціннісними критеріями проголосив мудрість, мужність, розважливість і справедливість у значеннях (істини, віри, краси, сили, добра і розуму). У його системі поглядів ціннісна орієнтація посідає основне місце. В епоху Середньовіччя християнська філософія стає домінуючою і критерієм усіх цінностей є Бог, в якому втілюються вища досконалість і благо. В епоху Відродження людина визначається і усвідомлюється як вища цінність, хоча «санкціонована» самим Богом. У Новому часі ціннісні орієнтації першим почав використовувати Декарт, який співвідносить їх із внутрішнім світом індивіда, а конкретно – з моральною діяльністю. У «Началах філософії» він стверджує, що, маючи свобідну волю і будучи вільною у своїх вчинках, людина заслуговує на похвалу або осудження, а джерелом хибних думок і помилок є воля, яка вища за розум і може виходити за його межі.

У подальшому розвитку філософського вчення ми спостерігаємо незмінну зацікавленість питанням цінностей особи. У XVII ст. це питання досліджували Б. Спіноза (праці «Короткий трактат про бога, людину та її щастя», «Етика»), Г. Лейбніц, Ф. Бекон, Дж. Локк, Д. Юм («Трактат про людську природу»).

Філософія І. Канта показала новий погляд на розвиток проблеми цінностей. Він вперше розділяє поняття буття і блага, протиставляє сферу моральності як свободи у сфері природи, яка підпорядковується закону та необхідності. Цим питанням присвячені його праці «Основи метафізики моральності» (1785 р.), «Критика здатності судження» (1790 р.), «Критика чистого розуму» (1781 р.), «Релігія у сферах лише розуму» (1793 р.), «Метафізика звичаїв».

У XVIII – XIX ст., у період становлення нових економічних відносин та соціальних потрясінь, поняття цінності набуває статусу філософської категорії, і в результаті утворюється «філософія цінностей». Це відображають філософії Г. Гегеля («Філософія права»), Р. Лотце («Мікрокосмос»), Ф. Ніцше («Генеалогія моралі»), В. Віндельбранда, Г. Рікерда, К. Маркса і Ф. Енгельса.

У XIX – на початку XX ст. питання цінностей було об'єктом аналізу російської соціально-політичної думки та філософії. Цією проблематикою займалися В. Белінський, М. Чернишевський, Д. Писарєв, В. Соловйов, С. Франк, М. Бердяєв, А. Луначарський та багато інших філософів і мислителів.

У вітчизняній філософії цінностей, починаючи з часів Київської Русі, філософська думка мала свій образ, духовний досвід і відтворювала дух своєї епохи. За своєю суттю вона відображала самовіддану вірність духу і букві Святого Письма і Святого Передання. У XVII – XVIII ст. у філософській думці України відбуваються значні зміни, які зафіксовані ціннісними орієнтаціями суспільства. Сформовані два напрямки: етико-гуманістичний (Д. Туптало, С. Яворський, Г. Сковорода) та науково-просвітницький (Ф. Прокопович, М. Козачинський, Н. Козельський та інші). У цей період відбувається розмежування теології і філософії, що у свою чергу проявляється в переоцінці моральних цінностей. У XIX – XX ст. проблема цінностей найчастіше розглядалася у працях П. Юркевича та Д. Чижевського.

Метою даної статті є осмислення впливу життєвих цінностей на життя людини.

Людина в житті прагне робити правильні вибори в способі життя, хоче бути впевненою у слушності прийняття різних життєвих рішень, прагне правильно впливати на

обставини, які її оточують. Головним критерієм таких виборів і рішень є життєві цінності і пріоритети. Саме вони дають людині можливість прожити своє життя гідно і достойно. А головним індикатором позитивного результату є відчуття миру, спокою і впевненості незалежно від обставин, у яких перебуває людина.

На протипагу цій дійсності існує інша дійсність. Ми постійно бачимо і відчуваємо, що нас усіх якась невидима сила намагається впровадити в стан безнадії, апатії, зневіри. Ввести в стан думання, що нічого не можна змінити, що ти ні на що не впливаєш. І ті, хто піддаються цій спокусі, – програють.

Перш ніж почати говорити про істинні цінності, їхню ієрархію і вплив на життя людини, хочемо глибше усвідомити небезпеку їхньої відсутності або викривленого сприйняття.

Сутність особи є незмінною. Наприклад, кожен прагне міцних і надійних взаємин, ніхто не хоче, щоб його зраджували і робили йому підлості, ніхто не буде отримувати задоволення, коли ображають його батьків, нікому не буде приємно, коли в нього щось крадуть, тощо. Сутністю людини є не робити таких і подібних речей, оскільки такі дії нікого не наповнюють приємними почуттями і не приносять задоволення.

Важливим буде усвідомлення **основних джерел**, які формують неправильні, шкідливі цінності сьогодення. Більшість із них породжується засобами масової інформації, рекламою і соціумом. Це, зокрема:

- постійний показ красивого життя, як на картинці. Негативний наслідок – людина намагається це отримати і починає за цим бігти. У результаті впадає в депресію та інші деструктивні стани;

- регулярний показ ідеальної зовнішності людини, яка у більшості випадків сформована різними технологічними маніпуляціями (макіяж, фотошоп, спецефекти тощо). У багатьох ця технологія породжує комплекс недосконалості, адже майже в усіх «щось не так». Людина починає служити своєму тілу;

- перфекціонізм, тобто прагнення стати і бути ідеалом, якого ніколи неможливо досягнути. В результаті псується стосунки з оточенням, зокрема в сім'ї. Джерела виникнення явища перфекціонізму різні, наприклад, дитині постійно говорили, що вона найкраща, а, досягнувши відповідного віку, дитина розуміє, що це не так;

- жага «все змінити». «Я поїду звідси і все буде по-іншому. Десь в іншому місці все буде добре». Не буде. Таке думання передбачає втечу від обставин, зокрема від відповідальності;

- легкі гроші. Мати і не працювати. Щастя в розвагах. Наприклад, сюжети багатьох сучасних кінострічок побудовані саме на такій ідеології. Це породжує в значній кількості молоді переконання, що дані життєві цілі є правильними;

- секс – найголовніша радість життя. Партнерів можна і потрібно змінювати. Наслідки прийняття такої псевдоцінності – зради, руйнація сімей, втрата довіри і загалом неможливість побудувати міцні і надійні взаємини;

- співжиття без реєстрації стосунків. За своєю суттю – це свідомо або підсвідомо втеча від відповідальності. Людина не бажає брати повної відповідальності за життя іншої особи. У переважній більшості випадків такі союзи закінчуються розривом. А безболісних розривів стосунків не буває. Завжди є наслідки, які супроводжують людину в подальшому житті на психологічному, емоційному, фізичному, фізіологічному та інших рівнях;

- захоплення будь-якими культами, магією, екстрасенсами, субкультурами. Результат – комплексна руйнація особистості (фізична, моральна, духовна);

- широкого застосування набула псевдонаука, яка впроваджується через різні життєві філософії та тренінгові програми під назвами: «Як досягти успіху», «Як стати успішним» тощо. Там дуже виразно проголошуються антицінності. Застосовується так звана психологія позитивного мислення, яка спрямована на особистість і згідно з якою

особа є найвищою цінністю. Вона повинна мати гроші, за допомогою яких може задовольняти усі свої потреби. Так формуються егоїзм та індивідуалізм з усіма, далеко не всім відомими, негативними наслідками. Пропагується філософія свободи – спробувати все (адже найкращий спосіб уникнути спокус – це їм піддатися);

– кар'єра: створюється образ, штучна картинка. Мусиш будувати кар'єру, щоб мати гроші для того, щоб жити. Це повинна бути твоя ціль і пріоритетна цінність. Ти повинен повірити, що, досягнувши цієї цілі, ти почнеш повноцінно жити, але при цьому ти не повинен усвідомлювати, що ти живеш зараз. Застосовується технологія двох типів людей. Перший тип – це ті, хто будує свою кар'єру, вони досягають «успіху». Другий тип – це інші люди. Наслідки прийняття такої філософії життя багато в чому негативні. Людина починає боятися втратити те, що має, не усвідомлюючи, що має далеко не найкраще з того, що може мати. Наприклад, велика кількість жінок дуже скоро виходить із декретної відпустки, маючи переконання, що їхня дитина повинна в скорому часі побачити зреалізовану й успішну маму. Зрозуміло, що дитині потрібна мама, а не її успішність, але дитину обікрали. Ще в недалекі 90-і роки гардероб особи був не таким вишуканим, як сьогодні, та іграшок дитина мала на порядок менше, ніж зараз, і ніхто цього особливо не помічав. Але сьогодні забезпечення цих аксесуарів потребує чимало коштів і відповідно – затрати часу і зусиль. За рахунок кого чи чого це забезпечується? Хто постраждав? Найперше – найближчі люди. Хтось вважає, що відкупиться від дитини іграшкою, адже особистий соціальний статус є важливішим. Балансів немає, і це підмінена цінність.

Проаналізуємо інші **наслідки**, які мають місце під впливом деструктивних потоків інформації.

1. Неправильне ставлення до грошей. Від початку гроші були інструментом для людини, а сьогодні часто навпаки – людина є інструментом грошей. Гроші і влада часто тотожні.

2. Мета багатьох дівчат – вийти заміж за іноземця. Тільки в Києві зареєстровано понад 70 шлюбних агентств, які створені саме для пошуку потенційних чоловіків-іноземців для українських дівчат. Ця псевдоцінність впливає з підміни першої цінності, яку ми зафіксували як гроші. Рекламна інформація та інформаційні потоки впливають на формування цієї свідомості.

3. Сурогатне материнство. Це, по суті, продаж дитини. У цьому випадку спектр і глибину морального та психологічного ударів важко собі уявити. Наприклад, що відчують діти такої матері, коли довідуються, що їхнього братика чи сестричку мама продала? В такому випадку могла продати і когось із тих дітей, що живуть із нею. Таке думання дитини неминуче. До кінця не досліджено всього негативного спектра наслідків від усвідомлення такої інформації дитиною.

4. Час – це багатство, яке маємо і яке минає. Чимало людей самі в себе крадуть час, витрачаючи його на непотрібні речі. Наприклад, комп'ютерні ігри. Спочатку – це захоплення, яке згодом у багатьох переходить у залежність. Від початку дитину потрібно завантажувати знаннями і роботою. За відсутності такого навантаження дитина пізніше не зможе продуктивно працювати, оскільки не має знань. Наслідки – незадоволення життям і стосунками, непорозуміння і конфлікти тощо.

5. Коли підліток починає задумуватися про стосунки, то усвідомлює, що колись у нього буде своя сім'я. В такому віці важко знайти особу, яка допускає, що колись буде мати дітей від декількох людей. Абсолютно природним є те, що кожен хоче мати дітей від однієї жінки або від одного чоловіка. Але в подальшому, з роками, багато хто під впливом ЗМІ й оточення змінить своє ставлення до цього питання. Виявляється, що можна одружуватися за ситуацією, мати дітей від різних людей. Ціна – наслідки.

6. Часто широко рекламована певними структурами та політичними партіями європейська інтеграція несе в собі загрозу втрати самобутності української нації. Крім того, далеко не весь європейський досвід є позитивним, а деякий просто загрозливий і неприйнятний, зокрема це стосується цінностей і питань сім'ї. Упродовж віків ми назбирали дуже багато хорошого і позитивного. Занедбувати цей досвід недопустимо.

7. Інтернет. Попри довгий перелік позитивних результатів його існування, ми часто недооцінюємо негативний вплив новітніх технологій. А ще частіше людина не вміє забезпечити правильні баланси і ставлення до них. Інтернет забирає пам'ять, час, зокрема час на спілкування, він перенасичує нас інформацією, часто вводить у віртуальний світ тощо.

8. Суспільство, яке представляє аборти як звичайну операцію або метод планування сім'ї, породжує примітивне ставлення молоді до інших життєвих питань.

9. Підміну цінностей можна спостерігати в питаннях віри у вигляді різних проявів сектантства.

Таким чином, загрозами і наслідками «підміни цінностей» є, як мінімум, розчарування, депресія, неможливість знайти одностайності, а як максимум – суїцид. «Девальвація вищих цінностей сприймається іноді як духовний вакуум, який дезорієнтує людей, що вірять у вічність стабільної системи. Звідси – пасивність, байдужість до того, що відбувається, есканізм, скептицизм, що доходять до цинізму. Посилюється відчуження. Почуття самотності, позбавленості сенсу життя та мети, а разом з тим зростає потяг до гедонізму, виникає прагнення жити сьогоднішнім днем, пливати за течією. Страх перед майбутнім, невпевненість у завтрашньому дні призводять не лише до фрустрації, але й до активізації в людині деструктивного, агресивного початку, що виливається в різні форми аморалізму та девіантної поведінки» [3, с. 115].

Висновки

У незалежній Україні питання ціннісних орієнтацій та їхнього формування в української молоді випущені з поля зору тих інституцій, які мали б забезпечувати необхідні знання і формацію молодого покоління українців. Це, насамперед, початкова школа та інші навчальні заклади. Можна стверджувати, що цінності людини впливають на якість і спосіб її життя, а також на суспільство та його розвиток у цілому. За 20 років незалежності можна робити попередні висновки й аналізувати негативні тенденції, які вже видимі і формуються внаслідок відсутності цілеспрямованого і виваженого підходу держави до формування і пропаганди цінностей, які забезпечують гармонійний розвиток особистості та суспільства в цілому. «Скрупульозний аналіз сучасної духовно-практичної ситуації з усією реальністю виявляє той тривожний факт, що нова система цінностей ще не сформована, а попередні аксіологічні постулати розмиті. За цих умов суспільство й особистість опиняються в ситуації ціннісного хаосу та невизначеності, що ускладнює соціалізацію підростаючого покоління» [3, с. 117]. Чимало людей, структур та інституцій прагнуть мати вплив на формування цінностей українців. Наукові дослідження питання цінностей (враховуючи багатовіковий досвід, зокрема, християнського вчення) повинні стати основою у питаннях формування сімейної політики країни. Держава як інституція зобов'язана забезпечувати в суспільстві таку систему виховання, яка гарантує повноцінну реалізацію особистості в приватному та суспільному житті.

Перспективи подальших досліджень. Враховуючи далеко не повний перелік викликів, які описані в цій статті, необхідно якнайглибше досліджувати спектр негативних наслідків дії антицінностей. Кожна особа повинна про це знати. Донести такі знання передусім потрібно через заклади освіти. Цьому буде сприяти введення відповідних навчальних дисциплін. Можливе перевантаження навчальних програм не може бути

аргументом для відхилення цієї ініціативи, яка вже регламентована деякими законодавчими актами, дорученнями і постановами органів державної влади. Чим швидше українці почнуть адекватно усвідомлювати наслідки псевдоцінностей, тим виваженішими й осмисленішими будуть життєві вибори людини. Адже кожному потенційну проблему легше попередити, аніж пізніше вирішувати. Саме на принципі попередження проблем повинна будуватися ефективна і дієва сімейна політика країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панасюк О.П. Формування моральних цінностей у студентів: виховний аспект : [монографія] / Панасюк О.П. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. – 164 с.
2. Материалисты Древней Греции. Собрание текстов Гераклита, Демокрита, Эпикура. – М. : Госполитиздат, 1955. – 239 с.
3. Підлісний М.М. Цінності та буття особистості : [монографія] / М.М. Підлісний, В.І. Шубін. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2005. – 128 с.

А.И. Буковинский

Подменные ценности

В статье глубокому социально-психологическому анализу подвергаются негативные последствия влияния «псевдоценностей» на жизнь современного человека: жажда денег, власти, карьеризм и глобальное внутреннее одиночество личности. Также обстоятельно исследуются актуальные проблемы современной исторической эпохи: интеграция европейских ценностей; деструктивные внутренние состояния человека – депрессия, стресс; разрушение семейных ценностей.

A.I. Bukovinskij

Temporary Values

In the article, negative consequences for influence of “pseudo-values”, such as itch for money and authority, place-hunting and global inter-loneliness of a person, on the life of the modern human being are deeply analyzed from the social and psychological points. Actual problems of the modern historical era are also thoroughly investigated. These are: integration of European values; destructive states of a human being such as depression and stress; breaking of family values.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2012.